

ЗАГОТІВЛЯ ДЕРЕВИНИ У РІВНИННИХ БУКОВИХ ЛІСАХ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

С. І. МИКЛУШ, докт. с.-г. наук
Національний лісотехнічний університет України

Зважаючи на багатофункціональність лісових масивів і здатність букових лісостанів до природного відновлення, необхідно поступово здійснити перехід до вибіркової форми господарства у букових лісах. Це дасть змогу ефективно використовувати приріст деревини букняків доцільної структури з орієнтацією на цільові дерева та забезпечить потребу у високоякісних грубих сортиментах.

Ключові слова: бук, рівнинні ліси, приріст, лісокористування, лісові ресурси.

Стале використання лісових ресурсів потребує переорієнтації лісового господарства з одноцільового (сировинного, захисного, рекреаційного тощо) на модель екологічно, економічно й соціально збалансованого багатоцільового використання лісових ресурсів і втілення ринкових механізмів у практику їх використання. Багатоцільове використання лісових ресурсів має забезпечувати на науково обґрунтованих засадах формування та функціонування механізму стабільного розвитку лісових екосистем, їх біологічного різноманіття, продуктивності, здатності до відновлення, життєздатності та спроможності виконання ними на тривалий час різнопланових функцій на місцевому, національному і глобальному рівнях.

Аналіз лісового сектора у країнах, що мають обмежені лісові ресурси, починається з оцінювання запасів лісу та швидкості їх вичерпування, а інтенсивність вирубування лісу, забезпеченість лісовими ресурсами становлять основні проблеми більшості країн світу. У лісовому секторі України основні проблеми поточного періоду стосуються не запасів деревини, а їх використання [8].

В основі досліджень – повидільна база даних «Лісовий фонд України» та матеріали пробних площ, закладених у штучних і природних букових деревостанах [6].

Ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку має регіональні особливості та визначається природно-кліматичними й економічними умовами, оптимальною віковою структурою лісів. Згідно з теорією «нормального лісу» для забезпечення безперервності використання лісових ресурсів усі класи віку в межах обороту рубки мають бути представлені однаковими площами. Вікова структура лісостанів України характеризується співвідношенням площ молодняків, середньовікових, пристиглих, стиглих і перестиглих насаджень різних дерев-

них порід як 34 : 37 : 17 : 12 [9]. У букових лісостанах, що ростуть на рівнині, це співвідношення відрізняється від наведеного і є таким – 14 : 57 : 18 : 11. Середньовікові рівнинні насадження перевищують нормативну частку майже на 20%, а молодняки, навпаки, не забезпечені площами, що позначається на ефективному використанні деревини й інших переваг букового лісу.

У природних насінневих лісостанах переважають середньовікові та пристиглі деревостани, у насадженнях штучного походження – молодняки, а у насадженнях вегетативного походження – середньовікові букняки. Частка штучних букових молодняків перевищує 77% площі усіх букових насаджень штучного походження, а майже 66% площі насаджень вегетативного походження займають середньовікові букняки. Частка стиглих букових насаджень штучного походження становить лише 0,56% від площі штучних букових насаджень, дещо більшою серед насаджень вегетативного походження (близько 2%) є частка стиглих насаджень, а частка природних насінневих стиглих насаджень є найвищою серед букових насаджень різного походження і становить 12,7%. Значна частка природних насінневих стиглих букових насаджень зосереджена на територіях природних та історичних пам'яток природи, на ділянках, виділених для збереження біорізноманіття та здійснення наукових досліджень, їх виключено з розрахунку головного користування лісом. Характер лісогосподарських заходів у букових насадженнях позначається на їх середніх запасах (рис. 1) і величині середнього й поточного приростів, які використовують для обґрунтування розміру користування деревиною.

У букових насадженнях до 60-річного віку запас на 1 га, залежно від походження, зростає до 217 – 246 м³/га, після цього до 100-річного віку внаслідок господарських заходів зростання запасів становить у середньому менше 100 м³/га. Характерним для досліджуваних насаджень є поступове зменшення середніх запасів пристиглих і стиглих букових деревостанів.

Середній приріст букових деревостанів, що ростуть на рівнині, за запасом становить 3,91 м³/га, найвищим він є у букових насадженнях штучного походження – 4,07 м³/га, дещо меншим у природних насінневих деревостанах – 3,90 м³/га, та ще меншим – у порослевих букняках – 3,80 м³/га. Загальний середній приріст рівнинних букових деревостанів становить 433,38 тис. м³. Величина приросту свідчить про значні потенційні можливості заготівлі букової деревини. Переважання молодняків і середньовікових насаджень, як це спостерігається у досліджуваних насадженнях, забезпечує

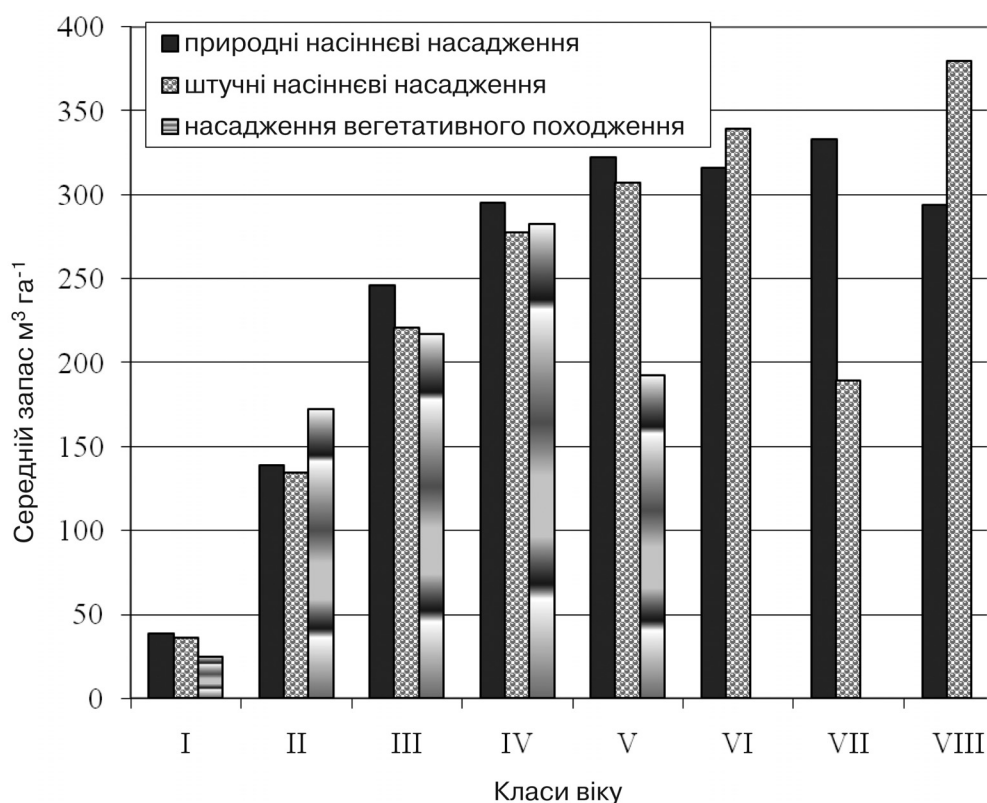

Рис. 1 – Середні запаси на 1 га букових насаджень різного походження

високі показники приросту, а відсутність відповідних площ стиглих насаджень не дає змоги його ефективно використати, що позначається на показнику використання середнього приросту, який в Україні в середньому становить 32,1% [2].

Букові лісостани не завжди формують стійкі лісові екосистеми. Основна причина нестійкості, особливо для деревостанів з незначною часткою бука у складі, – їх одновіковість. Такі похідні деревостани не завжди ефективно виконують захисні, охоронні чи рекреаційні функції тощо. Забезпечити стійкість і функціональність деревостанів можна шляхом проведення в них вибіркового рубання, зорієнтованих на природне відновлення та одночасне функціонування деревостану. Зростання затрат на використання складніших технологій лісозаготівель компенсується зменшенням коштів на створення лісових культур і догляд за молодняком. Нетривалий вплив на лісове середовище під час виконання вибіркового рубання, як правило, не призводить до значної зміни екобалансу системи, не впливає на передання генетичної інформації та не виснажує генофонд, якщо рубки здійснюються згідно з вимогами [10]. Опрацьовані у лісовому господарстві принципи вибіркової системи ведення лісового господарства полягають у вибиранні з ділянки певної кількості деревини, що приблизно дорівнює її приросту. Основним критерієм відбору дерев для вирубування є досягнення стовбуром відповідного товарного діаметра. Інші дерева можуть вирубува-

тись лише за станом чи для забезпечення природного відновлення.

Зважаючи на важливе захисне, охоронне, соціальне значення букових лісів, зростаючу потребу економіки держави у високоякісній грубій діловій буковій деревині, необхідно на основі новітньої техніки й технологій здійснювати перехід до вибіркової форми ведення господарства. Поступове, в межах приросту, вибирання грубих стовбурів забезпечить стабільність лісових екосистем, підвищить охоронні й захисні функції лісів, знизить затрати на лісовідновлення. Зважаючи на біоекологічні особливості букових насаджень, перехід до вибіркової форми господарства забезпечить ефективне використання грубої деревини, не допустить погіршення санітарного стану насаджень та зменшить площу земель лісогосподарського призначення, де заборонено заготівлю деревини суцільними способами.

Водночас значна потреба економіки держави у грубій діловій деревині потребує нових підходів до її оцінювання. Груба ділова букова деревина має поділятися на грубу-1 і грубу-2 з діаметром до 40 см та більшим у верхньому відрізі відповідно [5, 6]. Необхідність такого поділу пов'язана зі значною різницею у вартості сортиментів певних розмірів на міжнародному ринку.

Зважаючи на багатофункціональність лісових масивів, екологізацію використання лісових ресурсів, важливе значення для встановлення обсягів заготівлі деревини належить віку стиглості лісу, що

визначають оборот рубок головного користування. Лише науково обґрунтований оборот рубок, що базуються на стиглостях еколого-економічної природи, гарантують безперервне й постійне використання лісових ресурсів [1, 7].

Питання обґрунтованого обороту рубки залишається актуальним для букових лісів, оскільки груба у стиглих букових насадженнях деревина має великий приріст несправжнього ядра, що призводить до значного заниження ціни на букову деревину з несправжнім ядром. Частковим вирішенням цієї проблеми може бути незначне (на 10 років) зменшення обороту рубки у рівнинних букових лісах, як це рекомендує Р. М. Вітер [3], хоча О. А. Гірс [4] рекомендує для продуктивних букових насаджень гірської та рівнинної зон Українських Карпат вік рубки – 101–120 років (для високопродуктивних букняків – 121–140 років). Рентабельність вікового букового деревостану можна забезпечити у довгостроковій перспективі, якщо належними лісівничими заходами підвищити якість деревини, а деревообробна індустрія збільшить збут і застосування букової деревини. Такою є практика організації рубок головного користування у букових насадженнях деяких держав Європи (Чехія, Німеччина), в яких оберт рубання вищий, ніж в Україні [4].

Один із шляхів вирішення цієї проблеми – використання поряд із високоякісною деревиною букової фітомаси для виробництва енергії, що є актуальним за міжнародного підняття ціни на енергію й подальшого світового виснаження енергоресурсів. Цьому сприяє вища теплотвірна здатність букових дров, ніж хвойних порід. Середньорічна зростаюча потреба у сировині може бути задоволена завдяки дешевій віковій деревині та відходам високосортної деревини.

Ведення у букових лісах господарства, наближеного до природи, сприяє формуванню складної структури деревостану та збереженню і примноженню букових екосистем. Такий підхід забезпечить розвиток стабільних і структурованих мішаних букових лісів з максимальним виходом дорогоцінної сировини – здорової, безсучкової, безядрої, стрункої деревини. На міжнародному ринку високо цінується букова груба деревина доброї якості з великою протяжністю стовбура без вад деревини та сучків.

Значна кількість букових деревостанів, у зв'язку зі зростанням у них лише поодиноких високоякісних стовбурів, не забезпечує можливості вирощування цінних, стабільних, високопродуктивних і високотоварних деревостанів. Тому поступово необхідно здійснити перехід до формування насаджень природної структури, від високоякісних поодиноких дерев до груп, які формують основу для розвитку багатоярусної структури деревостану. Здійснити такий перехід можна через двофазову концепцію догляду, що передбачає вчасний і послідовний догляд за деревами майбутнього. Як наголошував Е. Угленберг (E. Uhlenberg) [11], який досліджував формування

букових насаджень у Землі Нордгай-Вестфален, у букових насадженнях можна поліпшити безсучкову довжину стовбура шляхом доглядових рубань, орієнтуючись на дерева майбутнього. Для цього до віку 45–60 років з урахуванням біологічних особливостей, динаміки росту бука, формування стовбура та висоти прикріплення живих сучків у дерев майбутнього доглядовими рубаннями формується доцільна структура деревостану.

У першій фазі молоді букові деревостани утримуються густими. Доглядовими рубаннями формується їх склад і забезпечуються параметри якості – прямостоячість, безсучковість, неушкодженість дерев. У другій фазі, коли буде досягнуто бажаної безсучкової довжини стовбура, здійснюють сильне зрідження і підтримуються кращі дерева. При цьому ріст у висоту сповільниться, але протяжна безсучкова деревина сформована. Світловий приріст вплине на приріст за діаметром і забезпечить формування грубої ділової деревини [11].

ВИСНОВОК

Впровадження вибіркової форми господарювання у букових деревостанах на базі сучасної техніки й технологій дасть змогу вирощувати грубу ділову деревину, забезпечить біологічну стійкість насаджень та виконання лісовими масивами захисних, екологічних і соціальних функцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. **Багинский В. Ф.** Лесопользование в Беларуси / В. Ф. Багинский, Л. Д. Есимчик. – Минск: Беларуская навука, 1996. – 367 с.
2. **Бобко А. М.** Регіональні аспекти і проблеми лісівництва в контексті сталого управління лісами / А. М. Бобко // Наук. вісн. Національного аграрного університету. – К.: НАУ, 2002. – Вип. 54. – С. 169 – 178.
3. **Вітер Р. М.** Сучасний стан, структура і раціональне використання букових лісів Опілля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: спец. 06.03.03 «Лісівництво і лісівництво» / Р. М. Вітер. – Львів, 2004. – 20 с.
4. **Гірс О. А.** Обґрунтування віку головної рубки букових деревостанів в умовах Карпат / О. А. Гірс // Наук. вісн. Національного аграрного університету: лісівництво. – К.: НАУ, 2004. – Вип. 71. – С. 148 – 155.
5. **Миклуш С. І.** Користування деревиною в рівнинних букових насадженнях України / С. І. Миклуш // Наук. вісн. Національного аграрного університету. – К.: НАУ, 2006. – № 96. – С. 140 – 145.
6. **Миклуш С. І.** Продуктивність рівнинних букових лісів та особливості організації сталого господарства в них: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. с.-г. наук: спец. 06.03.02 «Лісовпорядкування та лісова таксація» / С. І. Миклуш – К., 2009. – 37 с.
7. **Моисеев Н. А.** Экономика лесного хозяйства / Н. А. Моисеев. – М.: МГУД, 1999. – Ч. 1. – 158 с.
8. Основи стійкого розвитку : [посібник для перепідготовки фахівців] / За заг. ред. д. е. н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 325 с.
9. **Поляков О. Ф.** Вікова структура лісів України: регіональний аспект / О. Ф. Поляков // Наук. вісн. Національного аграрного університету: лісівництво. – К.: НАУ, 2002. – Вип. 54. – С. 179 – 185.
10. Правила рубок головного користування в лісах України. – К., 2009. – 12 с

11. **Uhlenberg E.** Empfehlungen fuer eine naturnahe Bewirtschaftung von Buchenrein-und-mischbestaenden in Nordrhein-Westfalen / E. Uhlenberg. – Muenster : Wald und Holz NRW, 2006. – 54 s.

WOOD STOCKING IN PLAIN BEECH FORESTS IN CONTEXT OF SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT
MYKLUSH S. I., Dr. Habil

Ukrainian National Forestry University

Considering multifunction meaning of forests and ability of natural regeneration of beech stands, it is necessary to accomplish gradual transition to selective form of silviculture in such forests. It will enable efficient usage of yield of beech wood of expedient structure with an orientation on purpose-oriented trees and will secure demand of high-quality rough assortments.

Key words: *beech, plain forests, yield, forest usage, forest resources.*

ЗАГОТОВКА ДРЕВЕСИНЫ
В РАВНИННЫХ БУКОВЫХ ЛЕСАХ
В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО ЛЕСНОГО
ХОЗЯЙСТВА

МИКЛУШ С. И., доктор с.-х. наук
Национальный лесотехнический университет
Украины

Учитывая многоцелевое значение лесов и возможность возобновления буковых лесов естественным путем, необходимо постепенно обеспечить переход к выборочному хозяйствованию в них. Это позволит эффективно использовать прирост древесины буковых насаждений оптимальной структуры, ориентированной на целевые деревья, удовлетворит потребности в качественных крупных сортаментах.

Ключевые слова: *бук лесной, равнинные леса, прирост, лесопользование, лесные ресурсы.*

УДК 630* 67

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

А. С. ТОРОСОВ, канд. екон. наук,
І. М. ЖЕЖКУН, канд. екон. наук,
Є. С. ЗУЄВ

Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького

Визначено основні напрями дослідження рівня фінансових показників діяльності лісогосподарських підприємств. Запропоновано оригінальну модель інтегрального оцінювання фінансового стану підприємств лісового господарства лісозабезпечених регіонів в системі антикризового управління.

Ключові слова: *діагностика, фінанси, аналіз, антикризове управління, лісогосподарське підприємство.*

Реформування економічної та фінансової систем лісового господарства з метою забезпечення самоокупності та прибутковості лісогосподарської діяльності потребує постійного спостереження за їх фінансово-економічним станом і здатністю виконувати покладені на них господарські, екологічні та соціальні функції. Раціональне планування, організація та контроль поточної лісогосподарської діяльності сьогодні мають здійснюватися з використанням сучасних методів діагностики, моніторингу та прогнозування небажаних економічних явищ та процесів. Аналіз у динаміці показників фінансово-економічного стану підприємств за декілька років

дає змогу поліпшити фінансовий стан підприємства та ефективність операційної діяльності в майбутньому. Тому аналітична робота з вивчення стану та динаміки економічних показників є необхідною складовою ефективною антикризовою стратегією розвитку підприємства.

Основними завданнями економічної діагностики як функції антикризового управління підприємством є своєчасне виявлення ознак кризового стану, створення необхідного підґрунтя для його подолання з метою забезпечення фінансової стійкості окремого суб'єкта господарської діяльності у конкурентному ринковому середовищі, сприяння формуванню відповідного управлінського та господарського механізму запобігання кризовим явищам у майбутньому.

Дослідженню методичних проблем здійснення фінансово-економічної діагностики присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як В. О. Мец [7], Т. В. Головка [5], М. І. Баканов та А. Д. Шеремет [3], А. В. Матвійчук [6], М. В. Білошкурський [4], К. С. Салига [8]. Науково-методичні засади теорії антикризового управління розроблено такими відомими вченими, як О. А. Сметанюк [10], З. Є. Шершньова [2], І. Ансофф [1], Є. А. Уткін [11], А. К. Свірідов [9]. Для оцінювання ефективності існуючого економічного механізму функціонування лісового господарства необхідні подальші наукові дослідження у науково-теоретичному і практичному аспектах.

Специфіка лісового господарства, а саме – велика тривалість виробничого циклу та сезон-